

ДУШАН ИВАНИЋ

С МИЛОШЕМ КОРДИЋЕМ ПО БАНИЈИ

Вечерас је наша тема једна књига, али ни о њој ни о њеном аутору, Милошу Кордићу, не може се говорити само из видокруга те књиге: у њој је трагова свега другог што је писао и што је живио. Већ би за читање наслова Кордићевих књижевних дјела требало потрошити добар дио вечери: осамнаест збирки пјесама, двије поеме, пјесме за дјецу, сликовнице, приповијетке (три збирке и један избор, насловљен *Сан о несћајању*), роман *Даждевњак*, двије књиге огледа и записа, *Азбучник села Комоћовине* и *Било једном на Банији* (прва, необилежена бројем књига о Банији). Ове три књиге су заправо трокњижје међусобно повезане тематике.

Шта је све у књизи *Било једном на Банији: књија осјенчених сјећања и блаћих њосјећања*, књ. 2, Завичајно удружење „Банија”, Нови Сад 2022, није ни једноставно ни лако рећи. (Толстоја су једном питали, шта је хтио да каже *Рајом и миром*. Одговорио је – све оно што тамо пише!) Прва у овом низу књига, *Азбучник села Комоћовине*, произвела је „велики прасак”: њен аутор је обухватио, да не кажем – створио *банијски* свемир, двије нове обимне књиге, а надамо се да ни ту није крај. Подробни, често пјеснички, описи простора у њима (ливада, окрајака, њива, брда, колских путева, гајева и шума, воћњака, потока и ријека) имају можда такмаца у сателитским снимцима, а људе и животне прилике ни ти снимци не могу дозвати: сачувани су само овдје и у сјећањима док траје живот и обнављају се причања о старим и новим временима.

Издавају се неколике особине Кордићеве књиге (а њена садржина се најбоље огледа у насловима поглавља). Прво, њен аутор (као монах Теодосије, почињући писати Житије Светог Саве), у свом сјећању на људе налази само оно што је добро у њима и лијепо у предјелима! При томе све осјенчи меланхоличним тоном над тим,

добрим и лијепим, које је прошло и далеко од садашњег живота. Иза и изнад свега је лирски доживљај простора дјетињства и младости: пејзажи, скровита мјеста, пропланци, млинови, усамљене куће, рјечице, возови, први аутобуси, необични видици, заједнички пољски радови (орање, жетва), сусрети и дружења...

Посебна страст Милоша Кордића су **каталози** (имена/презимена, локалитети – мјеста, мјесташца). То обема књигама *Било једном на Банији* даје вриједност прворазредног документа (мада му се, као и сваком сјећању, не може дословно вјеровати, ни сам писац понекад не вјерује да се поуздано сјећа). Иза свега је, међутим, изванредно памћење, с ријетким двоумицама.

Више чинилаца тим каталозима, инвентарима, описима предјела даје печат литерарности (знак да је аутор књиге пјесник, приповједач и есејист). Најупадљивије су анегдоте, епизоде, приче (приповједне цјелине, догађаји, с људима и околностима). Рекао бих да Кордић једва чека прилику да приповиједа, а могао бих исто тако рећи – прилику да описује и извјештава о околностима живота, о предјелима, приликама и људима: *бицикл* је један од главних јунака ове књиге, па *ћиро* (воз), орање, жетве, коњи, воденице, сајам у Костајници, воде, дрвеће, јабуке. Зачудо, све много више него *књије* (домаћа и свјетска књижевност, која иначе прожима Кордићево пјесничко и прозно дјело).

У *Банији* се стапа приповједачки, пјеснички и документарни супстрат у тој мјери да су наслови појединих поглавља пјесничке, сликовите загонетке (чему је Кордић склон у поезији), које даље прелазе у приповједачке излете и описе. То је *лирско, њјесничко* саживљавање, осјенчавања сјећања, лиризација пејзажа. Довољно је прочитати наслове поглавља: „У Петрињи, крајем љета, с мирисом говеда и зеленом бојом лубеница”, „Језерца бујади, са зецом кад искаче и коњем који фркће”, „Горичка, село испод крила брда Осјеченице”.

Ако је Кордић у својој поезији давао рачун о потрошеном и објављеном животу (како каже у *Изабраним њјесмама*, 1998), овдје даје рачун о *необјављеном живојћу*, о животу у елементарном смислу, о одрастању, школовању, раду на сеоским пословима, путовањима, учитељевању и школском, учитељском животу (литерарне секције, школски листови)... *Било једном на Банији* свједочи о многостраној личности, многостраној дјелатности свог аутора: од дјетињства до дана избјеглиштва у Београду, кумодрашке адресе и кумодрашких паркова... Ђак, говедар и коњушар, јахач, бициклиста, фудбалер, организатор литерарних секција у школи, организатор културних дјелатности у Сиску (Жељезара) – можете ли данас у нашој држави (која изгледа и није наша) замислити фабричке

комплексе са културним програмима, са радницима, робовима рада и трака, далеко од слободног рада!?

Кордић је од младих дана пјесник, па новелиста, романијер, па, ево, и хроничар, лексикограф, свједок живота и људи свог зави-чаја. Неће се понијети Милош Кордић ако кажем да је он у врху нај-значајнијих личности културе Баније, Срба са Баније и Срба из Хрватске.

Велик је распон тема и стила у Кордићевим сјећањима: једном су то „диванкања” (он пише: дивањања) са савременицима, старијим и млађим, и са банијским селима, шумама, путевима, рјечицама и потоцима; други пут мале епизоде о људима и догађајима: трећи пут лирски пејзажи! Књига се чита и као лични преглед историје Баније новијих времена: покољи, борбе, школе... Понекад описи путева, странпутица, превоја, цеста дјелују као топографски извјештаји: Милош Кордић ужива у писању, у склапању слике простора у сјећању, без обзира на то шта ће да ради читалац с тим сликама! Понекад су наслови поглавља као називи сликарских платана: „Пећина са зоовертом и дивљим паткама”, други пут игра језичка и визуелна („Кроз малко издвојене, као срце угротуљене, углове зелене”).

Књига је подоста и збирка анегдота. Једне препричавања ситуација из свијета спорта (нпр. како Стјепан Бобек као од шале, са сред игралишта погађа јаје на пречки гола). Друге су животно аутентичне. Кад млади полазник Учитељске школе изложи свом блиском рођаку план о заснивању зоолошког врта с локалним врстама, с језерцетом, рибама итд., овај ће, „више за себе него мени”:

Шта су то Богу, ако постоји, згријешили чича Јоцо и стрина Данца – људи шаљу дјецу у школу да нешто науче, да буду паметнија, да нешто постану, а овај њихов, овај наш, оде у све обрнуто од тога. Лијепо народ вели: Пошаљи лудо на војску па сједи и плачи!

У сржи ове књиге је још једна линија, као смјењивање свјетлости живота тамо смрти: ПОКОЉИ, ПОКОЉИ, ПОКОЉИ. (Банија „са [...] сабласним неоплаканим јамама, спаљеним црквама и могилама бијелих костура”, написала Весна Парун.) Треба овдје рећи: Милош је дијете села гдје су усташе уочи Светог Саве, 1942. године, поклале пола житеља. Али он је и из поратних генерација, када су школа, учење, партизанске гимназије, идеологија братства и јединства, побједа новог живота, надвладали или замаглили могиле бијелих костура, а да се онда, већ у позадини сјећања, обнови ново зло (изгон од 1991. до 1995, па до данас).

Тако се појави сјета и скепса над свим тим жртвама за братство и јединство: „Да ли је заиста било славно то што су изгинуи, помрли од болести, тифуса, рана, а многи нетрагом нестали?” Глина данас (мјесто непојмљивог злочина), „полупуста, без привреде, с великим бројем напуштених кућа, школа, с називима улица које немају са свим овим и многима од ових који су стварали ту Хрватску [...] те свијетле године”. (Преврћу се кости мученика и партизана који су пали као жртве или су дали живот за братство и јединство и за слободу, од које ништа није остало!) Милош Кордић није безазлен, лирски надахнут приповједач и коментатор већ често ироничан, кад, нпр. поводом судбине Александра Ранковића, вели: „Александра Ранковића сахрањивали су Срби и прије Бриона (а богами и он њих).”

Аутор ове књиге се не може наситити ријечи, презимена, имена, мјеста и њихових назива, путева и стаза, пропланака, шума, алата, занимања. *Било једном на Банији* је велика *сипњичарница*, по детаљима, особито описима *мјесца сјећања*, па и предмета. Пишући, Кордић се понаша као стари путописци (описујући непознате, стране земље и прилике), а заборави да је то и искуство његових читалаца! Сви рођени по крајишким селима, па и градићима до педесетих, можда и шездесетих и седамдесетих година 20. вијека, у Кордићевим сјећањима и описима налазе искуства која су заједничка, од ритма сеоских радова, становања у сеоским кућама, школовања, начина путовања, школских прилика, локалних причања, односа према историји, породичном животу, облицима дружења. И зато је једно чудно задовољство, барем моје, кад читам ту књигу: задовољство у обнављању и понављању, неки исонски ритам потврде да смо то и ми били и живјели!!!

Рекао сам *сипњичарница*, а ради правде треба рећи да је и ова књига и радња *на велико*: пролазе богати фрагменти о банијском школству, култури, личностима (нпр. Пјер Крижанић, па савременици – писци и иначе значајни људи за живи живот на Банији). Највише се можда доима ланац свједочења о добрим људима Милошевог дјетињства, одрастања и зрелости. О породичним односима, љубави и присности, не толико мајка, отац, браћа и сестре, колико бабе, дједови, стрине, тетке и њихова дјеца, комшије... Толико добрих људи није могао смислити и изабрати Милош Кордић: они су били управо такви, пуни срца за другог. Чини ми се да том реду људи припада и Милош Кордић, „Добар човјек јер што каже ином / и сам својим потврђује чином”. Све то потврђује и овим својим трокњижем.

Срећан наслов, *Било једном на Банији*, као и сви наслови, варљив је, непотпун, једностран, а истовремено тачан: то је Банија

Милошевог сјећања и искуства, врло широка слика свега кроза шта је аутор књиге прошао и шта је доживио: али је то великим дијелом и *аутиобиографија о другима*, да узмемо наслов аутобиографске књиге Борислава Михаиловића Михиза. Све је из ауторовог сјећања и присуства, али све је посвећено другом и другима (догађајима, људима, пејзажима, просторима), до књиге Милоша Бајића, *Срби Баније у концентрационом логору Мауџхаузен*.

Ријечи су у нашем читању осјенчене сјећањем и подсјећањем на оно што смо били и с чим смо живјели: Цијепац, Оградак, Грич, Комац (ми смо говорили Кумац), мајина (у Лици – гмајина, од њемачког гемајн, заједничко), Паљевине, Кућишта, Крчевина (Кордић ужива у понављању назива, имена, пута кретања, стаза („Свака је била другачија – не зна се која је од које била занимљивија, лепша. [...] Кол’ко сам се ту наслушао птица и попића, нагледао змија и гуштера, а ноћу звијезда!”). Свјестан граница смисла ријечи и њихових распона, Кордић их је тумачио по првој замисли и локалном смислу. Рецимо *аја!* – за њега је узвик при тјерању гусака, а његов земљак, славни Љубомир Мицић има у *Зенићу* чланак насловљен „Аја!” – гдје значи – Јок! Не! Локални говори носе у себи неисцрпан круг значења, којих је опстанак могућ само у оваквим записима. Живот који их је стварао прекинут је.

Почесто, Кордић не мисли о читаоцу већ о свом задовољству казивања и писања. Све му се то опрашта: у своје текстове је унио мноштво старих ријечи, знакова једне цивилизације која је умира-ла већ за његове младости: *учовијест*, *багањ*, *сџуџа*, *сџаи*, *џрлица*, *џребени*, *сучњак* („направа за намотавање пређе [...] на цијеви чунка”, а у Лици – „летњак”). У другој књизи *Баније*, на око 110 страница унио је попис ријечи које су карактеристичне за говор банијских Срба (смисао, облик, изговор), а често одражавају и изражавају друштвене, породичне, родне односе („Ђаво су ријечи”, вели Кордић на једном мјесту у тој првој књизи о Банији.

За своје *Изабрране њјесме* (1999), склопљене из тринаест дотадашњих збирки поезије, Кордић је написао да представљају сведен „рачун о потрошеном и објављеном животу”. (Док сви имамо потрошен живот, пјесници и пророци имају и објављен живот!) Са ове три поменуте књиге је објавио и „необјављен живот”, а нека га подржи здравље, да настави објављивати и остали дио „необјављеног живота”.

(Беседа одржана у сали Скупштине Општине Нови Београд, 16. марта 2023)